

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСІБ З ВИРАЖЕНОЮ РОЛЬОВОЮ ВІКТИМНІСТЮ ЗАЛЕЖНО ВІД СТАТІ ТА ВІКУ

© 2019

Дерев'яно Світлана Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології імені М. А. Скока

Ющенко Ірина Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології імені М. А. Скока

Примак Юлія Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології імені М. А. Скока

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(14013, Україна, Чернігів, вулиця Гетьмана Полуботка, 53, e-mail: socpsyh@ukr.net)*

Анотація. Феномен психологічного благополуччя вивчається сучасними вченими у суб'єктивному вимірі як екзистенційне переживання людиною загальною задоволеності або незадоволеності життям, і у об'єктивному як адаптованість людини до життя; при цьому психологічне неблагополуччя презентується як особистісна неадаптованість, віктимні прояви людини. Особистість з вираженою рольовою віктимністю як схильністю людини до усвідомленого або неусвідомленого вибору ролі жертви у міжособистісних стосунках характеризується такими ознаками психологічного неблагополуччя як недостатньо сформовані вміння долати стресові ситуації, нерозвинуті емоційні здібності. Емпіричне дослідження показало, що особи з вираженою рольовою віктимністю мають нижчі показники психологічного благополуччя порівняно з іншими досліджуваними і, водночас, такі особи мають власні способи досягнення психологічного благополуччя. Молоді жінки та чоловіки з вираженою рольовою віктимністю досягають психологічного комфорту засобом маніпулятивного впливу на інших у процесі міжособистісної взаємодії, що сприяє підвищенню у них почуття власної самоцінності. Зрілі жінки з вираженою рольовою віктимністю більше прагнуть до контролю власного життя та уникнення статусу жертви у міжособистісних стосунках. Різні типи рольової віктимності різнопланово пов'язані з психологічним благополуччям особистості: соціальна рольова віктимність (як неусвідомлюване набуття статусу жертви у процесі міжособистісної взаємодії) заважає людині почуватися психологічно благополучною особою внаслідок надмірного емоційного реагування на життєві труднощі. Ігрова рольова віктимність (як свідомий маніпулятивний вибір ролі жертви у стосунках з іншими) підсилює почуття власного благополуччя та сприяє прагненню до особистісних позитивних змін.

Ключові слова: психологічне благополуччя, психологічне неблагополуччя, виражена рольова віктимність, жінки, чоловіки, молодий вік, зрілий вік, ігрова рольова віктимність, соціальна рольова віктимність.

PARTICULAR QUALITIES OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN PERSONS WITH EXPRESSED VICTIMS ROLEDEPENDING ON GENDER AND AGE

© 2019

Derev'yanko Svitlana Petrivna, candidate of psychological sciences, associate professor of the department of general, developmental and social psychology behalf N. A. Skoka

Yushchenko Irina Mikolayivna, candidate of psychological sciences, associate professor of the department of general, developmental and social psychology behalf N. A. Skoka

Prymak Yulia Volodymyrivna, candidate of psychological sciences, associate professor of the department of general, developmental and social psychology behalf N. A. Skoka

*National University «Chernihiv collegium» named after T. G. Shevchenko
(14013, Ukraine, Chernihiv, Polubotko Getman street, 53, e-mail: socpsyh@ukr.net)*

Abstract. The phenomenon of psychological well-being is studied by modern scientists both in the subjective dimension (psychological well-being - the existential experience of a man of general satisfaction or dissatisfaction with life), and in the objective (psychological well-being – adaptability of a person to life, psychological distress – personal non-adaptation, victim manifestations). A person with a pronounced victimity as a person's predisposition to conscious or unconscious choice of the role of the victim in interpersonal relationships is characterized by such signs of psychological distress as insufficiently formed ability to overcome stressful situations, undeveloped emotional abilities. An empirical study showed that individuals with pronounced victimity have lower psychological well-being than others, and at the same time, such individuals have their own ways of achieving psychological well-being. Young women and men with pronounced role of victim achieve psychological comfort by means of manipulative influence on others in the process of interpersonal interaction, which helps to increase their sense of self-worth. Mature women with a pronounced victim role tend to control their own lives and avoid the victim's status in interpersonal relationships. Different types of role-playing victimity are diversely related to the psychological well-being of the individual: social role-based victimity (as unconscious victim status in the process of interpersonal interaction) prevents a person from feeling psychologically well-off as a result of excessive emotional responses to life difficulties. Game role-based victimity (as a conscious manipulative choice of the role of the victim in dealing with others) enhances the sense of well-being and promotes the pursuit of personal positive change.

Keywords: psychological well-being, psychological distress, pronounced victim role, women, men, young age, mature age, game role-based victimity, social role-based victimity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема психологічного благополуччя як екзистенційного переживання людиною позитивного ставлення до власного життя, привертає увагу сучасних зарубіжних та вітчизняних вчених у зв'язку з намаганням відповісти на риторичне питання – як людині стати щасливою?

За даними міжнародної наукометричної бази Web of Science протягом останніх десяти років дослідження психологічного благополуччя є досить поширеними,

що відображено у досить великій кількості публікацій – на квітень 2019 року зафіксовано 15 858 джерел (з них 4 монографії, 13 495 статей). Найбільше наукових досліджень проводиться в США (5 169 публікацій) та Великобританії (1 846).

Актуальність дослідження проблеми психологічного благополуччя пов'язана з наступними моментами: у теоретико-методологічному плані поглиблене її вивчення сприятиме уточненню дефініції «благополуччя», відокремленню цього феномену від інших споріднених понять («щастя», «душевний комфорт» та ін.). У практич-

ному плані дослідження проблематики психологічного благополуччя може стати підґрунтям для розробки тренінгових заходів для осіб різного віку та статі, спрямованих на переосмислення власного внутрішнього життя та більш позитивне його сприймання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтується автор; виділення невикористаних раніше частин загальної проблеми. Аналіз зарубіжних та вітчизняних джерел продемонстрував, що у широкому значенні психологічне благополуччя розуміється як переживання людиною загальної задоволеності або незадоволеності життям [1].

У дослідженні феномену психологічного благополуччя можна виокремити як «прогресивні», так і «проблемні» моменти. Зокрема, позитивним ракурсом наявних досліджень можна вважати появу ґрунтовних робіт практичного та прикладного характеру, що сприяли поглибленню розуміння дефініції психологічного благополуччя та його розгалуженню на похідні поняття: «професійне благополуччя» [2], «психологічне благополуччя в екстремальних умовах» (О. Ширяєва [3]), «сімейне психологічне благополуччя» (В. Kirkcaldy [4]) та ін.

Водночас у сучасних дослідженнях зазначеної проблематики спостерігається і таке негативне явище як методологічна нечіткість інтерпретації самого феномену благополуччя. У низці робіт вчених наразі з психологічним благополуччям використовуються такі поняття як «психологічне здоров'я» (G. Fava, C. Ruini [5], I. Wells [6]), «щастя» (М. Селігман [7], J. Weimann et. al. [8]), «самоактуалізація» (О. Андроннікова [9]).

Загалом, сучасні дослідження психологічного благополуччя можна умовно розподілити на два основні напрямки: дослідження, спрямовані на вивчення питання «що зумовлює психологічне благополуччя особистості?», і проблеми «що є проявом психологічного неблагополуччя людини?». У межах першого напрямку виявлено, що психологічне благополуччя особистості тісно пов'язане зі здоров'ям людини, її сексуальністю та загальною привабливістю [6], мінімальною кількістю стресів на роботі та у сім'ї, а також умінням протистояти останнім [8]. Другий напрямок презентовано дослідженнями, в яких аналізуються такі прояви психологічного неблагополуччя людини як особистісна неадаптованість [4], афективне реагування [5], віктимність [9-12].

У роботах вчених зазначається, що віктимна особистість характеризується такими ознаками психологічного неблагополуччя як тривожність, депресивність, невпевненість у собі (Н. Marsh et. al. [13]). Особистість з вираженою рольовою віктимністю, як схильність людини до усвідомленого або неусвідомленого вибору ролі жертви у міжособистісних стосунках, також характеризується певними ознаками психологічного неблагополуччя, такими як рентна настанова (М. Одицова [14]), невміння долати стресові ситуації (Є. Поліщук [15]), нерозвинуті емоційні здібності (S. Gardner et. al. [13]).

Водночас, вчені зазначають, що особи з різним типом рольової віктимності вирізняються за характеристиками психологічного благополуччя і є «неблагополучними» не в однаковій мірі. Зокрема, Є. Поліщук зазначає, що «аутовіктимні» особи схильні обирати роль жертви у складних життєвих ситуаціях з метою відновлення емоційної рівноваги; «віктимні» особи у складних ситуаціях також прагнуть зайняти позицію жертви, що допомагає їм вирішувати свої внутрішні проблеми [15]. Наведені дані дають підстави припустити, що особи з вираженою рольовою віктимністю не є цілком психологічно неблагополучними – залежно від вираженості певного типу рольової віктимності, а також (як ми припускаємо) залежно від віку та статі, ці особи можуть характеризуватися різними якістьми психологічного благополуччя. Вважаємо, що особи з вираженою ігровою рольовою віктимністю (як свідомим, прагматичним вибором ролі «жертви» у стосунках з іншими людьми), і з вираженою соціальною рольовою віктимністю (як неусвідомлюва-

ним набуттям статусу жертви у процесі міжособистісної взаємодії) будуть використовувати відмінні засоби досягнення психологічного благополуччя залежно від статевої приналежності та статі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціль дослідження – охарактеризувати особливості психологічного благополуччя осіб з вираженою ігровою та соціальною рольовою віктимністю у зв'язку зі статтю та віком.

Завдання дослідження: (1) виявити відмінності у психологічному благополуччі осіб з вираженою та невираженою рольовою віктимністю; (2) встановити зв'язок між складовими психологічного благополуччя у осіб з вираженою ігровою та соціальною рольовою віктимністю; (3) визначити особливості психологічного благополуччя осіб з вираженою ігровою та соціальною рольовою віктимністю з урахуванням статі та віку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нами було проведено емпіричне дослідження, в якому прийняло участь 105 осіб – студенти очної та заочної форм навчання гуманітарних факультетів національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. За статтю вибірка складалася з 65 жінок та 40 чоловіків. За віковим параметром досліджувані були умовно розподілені на юнацьку групу (вік від 17 до 25 років; n=67) та групу осіб зрілого віку (від 26 до 45 років; n=38).

У проведеному дослідженні було застосовано наступні методики: опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф в адаптації Л. Пергаменчика та М. Лепешинського (основні шкали: «позитивні стосунки з іншими», «самоприйняття», «автономія», «управління оточенням», «особистісне зростання», «ціль у житті»), опитувальник «Тип рольової віктимності» М. Одицовой (основні показники: ігрова рольова віктимність, соціальна рольова віктимність), методика «Оцінка емоційного інтелекту» Н. Холла (основні шкали: «емоційна обізнаність», «управління власними емоціями», «самотивація», «емпатія», «розпізнавання емоцій»), методика «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» Н. Ендлера, Д. Паркера в адаптації Т. Крюкової (основні шкали: емоційно-орієнтовані стратегії, проблемно-орієнтовані стратегії, уникнення, відволікання, соціальне відволікання), графічний тест «Зірки та хвилі» У. Аве-Лаллемант (основні показники: співвідношення раціонального та емоційного, емпатійність, емоційна збудливість, розуміння емоцій).

Зазначений комплекс методик було підібрано з урахуванням трьох структурних складових психологічного благополуччя: когнітивного, емоційного, поведінкового. Гіпотетично ми визначили, що когнітивний аспект представлений в уявленнях про своє психологічне благополуччя (опитувальник К. Ріфф), емоційний аспект – виявляється в наявних емоційних здібностях (методика Н. Холла та тест У. Аве-Лаллемант), поведінковий аспект – презентовано у копінг-стратегіях (методика Н. Ендлера, Д. Паркера).

Щодо отриманих у дослідженні даних було застосовано наступні методичні процедури: (1) формування окремих груп досліджуваних з невираженою та вираженою рольовою віктимністю, а також окремих кластерних груп за рівнями вираженості психологічного благополуччя (засобом кластерного аналізу, метод К-середніх); (2) співставлення виділених кластерних груп за вираженістю рольової віктимності та рівнями психологічного благополуччя (засобом кростабуляції за критерієм с-квадрат); (3) виявлення комплексу зв'язків між окремими складовими психологічного благополуччя у групі осіб з вираженою рольовою віктимністю (засобом факторного аналізу); (4) визначення особливостей психологічного благополуччя осіб з вираженою рольовою віктимністю шляхом порівняння засобів досягнення ними психологічного благополуччя за статевим (чоловіки та жінки)

та віковим («юнацька» та «доросла» групи) критеріями (засобом порівняння даних двох незалежних вибірок за критерієм Манна-Уїтні).

Засобом кластеризації даних нами було сформовано окремі групи осіб з невираженою рольовою віктимністю (n=57) та з вираженою рольовою віктимністю (n=48); а також групи осіб з різними рівнями психологічного благополуччя – високим (n=33), середнім (n=44), низьким (n=28). Статистична достовірність відмінностей між кластерами – на високому рівні значущості (p<0,001).

Співставлення виділених кластерних груп за показниками рольової віктимності та психологічного благополуччя продемонструвало, що більшість осіб з невираженою рольовою віктимністю характеризуються високим або середнім рівнями психологічного благополуччя, тоді як переважна більшість осіб з вираженою рольовою віктимністю виявляють середній або низький рівні психологічного благополуччя (таблиця 1).

Таблиця 1 – Співставлення груп досліджуваних за рівнями психологічного благополуччя та вираженістю рольової віктимності (дані кростабуляції; p<0,001) *

Групи досліджуваних за вираженістю віктимності	Групи досліджуваних за рівнями психологічного благополуччя		
	Високий рівень (n=33)	Середній рівень (n=44)	Низький рівень (n=28)
Група осіб з невираженою рольовою віктимністю (n=57)	27	23	7
Група осіб з вираженою рольовою віктимністю (n=48)	6	21	21

* Складено авторами.

Наведені вище дані засвідчують, що притаманність певній особі рольової віктимності не обов'язково означає, що ця особа є психологічно неблагополучною, хоча у середньому показники психологічного благополуччя нижчі у таких осіб порівняно з іншими досліджуваними.

З метою вивчення засобів досягнення психологічного благополуччя особами з вираженою рольовою віктимністю нами було проаналізовано дані факторного аналізу. У зазначеній вибірці досліджувани змінні групуються у модель з рішенням в шість факторів (пояснюють 78,8 % сумарної дисперсії). Перший, найбільш вагомий фактор (24,3 %) є двополосним та утворений наступними змінними: позитивний полюс – «управління оточенням» (факторне навантаження – 0,853), «ціль у житті» (0,843), «самоприйняття» (0,811), «управління власними емоціями» (0,724), «самотивація» (0,649), «особистісне зростання» (0,636), «автономія» (0,624), «проблемно-орієнтований копінг» (0,616), «емоційний інтелект» (0,474); негативний полюс – «соціальна роль жертви» (-0,574), «емоційно-орієнтований копінг» (-0,498). Зміст фактору відображає вірогідність досягнення особами з вираженою рольовою віктимністю стану психологічного благополуччя за умови активних життєвих позицій (цілеспрямованість, асертивність та ін.), а також уникнення статусу жертви у процесі міжособистісної взаємодії. Умовне позначення фактору – «Контроль свого життя».

Другий фактор (14,6 %) включає такі змінні як «раціонально-емоційна збалансованість» (0,906), «розуміння емоцій» (0,798), «емпатійність» (0,692). Даний фактор відображає значущість для психологічного благополуччя раціонально-емоційної гармонії, прагнення до рефлексії власних переживань, тому зміст фактору позначено «Консонанс раціонального та емоційного».

Третій фактор (13,9 %) складається з таких змінних: «емоційний інтелект» (0,844), «розпізнавання емоцій» (0,820), «емпатія» (0,783), «емоційна освіченість» (0,739). Зазначений фактор об'єднує здібності емоційного інтелекту, серед яких найбільш значущими для осіб з вираженою рольовою віктимністю є вміння, пов'язані адекватним сприйняттям та інтерпретуванням

емоційних проявів інших людей. Зміст фактору позначено як «Емоційно-комунікативні здібності».

Четвертий фактор (11,1 %) утворений наступними змінними: «копінг відволікання» (0,796), «копінг уникнення» (0,793), «соціальне відволікання» (0,698). У факторі об'єднані копінг-стратегії, пов'язані з бажанням відмежуватися від наявних життєвих проблем, по можливості переключитися на приємне проведення часу – даний фактор отримав назву «Відволікання від проблем».

П'ятий фактор (6,2 %) презентований такими змінними: «позитивні стосунки з іншими» (0,866), «емоційність» (0,498). Фактор відображає зв'язок між успішною міжособистісною взаємодією осіб з вираженою рольовою віктимністю та їх емоційними здібностями щодо інтуїтивного розуміння емоційних проявів інших людей, їх адекватного використання. Умовна назва фактору – «Позитивні емоційні стосунки».

Останній шостий фактор (5,6 %) включає такі змінні: «ігрова роль жертви» (0,932), «особистісне зростання» (0,407). Цей фактор презентує зв'язок між ігровою роллю жертви та особистісним зростанням, що сприймається досить парадоксально, оскільки зазначені якості є різнополярними за своїми якісними характеристиками. Можна припустити, що усвідомлене застосування маніпулятивного впливу щодо інших людей допомагає особам з вираженою рольовою віктимністю коригувати власні особистісні вади та прагнути до підвищення власної самоцінності. Умовна назва фактору – «Маніпулятивний особистісний вплив – гра у жертву».

Порівняння засобів досягнення психологічного благополуччя особами з вираженою рольовою віктимністю залежно від статі показало наявність значущих результатів (Таблиця 2).

Таблиця 2 – Порівняння засобів досягнення психологічного благополуччя між жінками та чоловіками (група осіб з вираженою рольовою віктимністю (n=48))*

Засоби досягнення психологічного благополуччя	Середні значення (M)		Значущість результатів (p)
	жінки	чоловіки	
1. Контроль свого життя	-0,127	0,254	p<0,05
2. Консонанс раціонального та емоційного	0,224	-0,448	p<0,05
3. Емоційно-комунікативні здібності	0,203	-0,406	p<0,05
4. Відволікання від проблем	0,250	-0,501	p<0,01
5. Позитивні емоційні стосунки	0,064	-0,129	-
6. Маніпулятивний особистісний вплив	-0,223	0,447	p<0,05

* Складено авторами.

З'ясувалося, що прагнення до емоційно-раціональної збалансованості, емоційної рефлексії, загального відволікання від проблем шляхом переключення на інші справи – властиве більше жінкам. У чоловіків переважає прагнення контролювати своє життя та накопичувати особистісний потенціал при вияві міжособистісного впливу. При цьому рольова віктимність по-різному виявляється залежно від статі – якщо чоловіки більше «грають» у жертву, то жінки більше її «переживають». По суті, рольова віктимність допомагає чоловікам легше жити, а жінкам – легше вижити.

Також нами було виявлено, що маніпулятивний вибір ролі жертви у стосунках з іншими – є більш характерним для молодих жінок, вірогідно це пов'язано з нестачею життєвого досвіду та навичок успішної комунікативної взаємодії. З віком жінки все більше застосовують різноманітні особистісні ресурси з метою досягнення внутрішнього комфорту – це вже не презентація своїх негараздів, і не гра у жертву з метою набути емоційний досвід (як у юнацькому віці), а більш раціональне ставлення до життєвих труднощів і намагання впливати на інших людей не емоційно, приховано, а здебільшого ос-

мислено, відповідально, що насамперед є ознакою зрілої особистості.

Відмінностей щодо досягнення психологічного благополуччя чоловіками з вираженою рольовою віктимністю залежно від віку в нашому дослідженні не встановлено.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Таким чином, проведене дослідження показало, що осіб з вираженою рольовою віктимністю не можна вважати цілком психологічно неблагополучними – у таких осіб є власні способи досягнення психологічного комфорту (контроль свого життя, позитивні емоційні стосунки, маніпулятивний особистісний вплив).

Також нами виявлено різноплановість зв'язку окремих типів рольової віктимності з психологічним благополуччям особистості – якщо соціальна рольова віктимність заважає людині почуватися комфортно, оскільки тісно пов'язана з надмірним емоційним реагуванням на життєві труднощі, то ігрова рольова віктимність може навіть посилювати відчуття психологічного комфорту людини, зокрема сприяти її прагненню позитивно взаємодіяти перш за все зі своїм власним «Я».

Особливостями психологічного благополуччя молодих жінок та чоловіків з вираженою рольовою віктимністю є прагнення застосовувати маніпулятивний вплив у процесі міжособистісної взаємодії з метою підвищення власної самоцінності. Зрілі жінки більше прагнуть до контролю власного життя та уникнення ролі жертви у міжособистісних стосунках.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей психологічного благополуччя осіб з вираженою рольовою віктимністю у зв'язку з урахуванням їх соціальної приналежності (сімейний, освітній статус, соціальна зайнятість тощо) та розробці методичних засобів щодо підвищення відчуття якості власного життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Брэдберн Н. Структура психологического благополучия. Ярославль: Инфра, 2005. 13 с.
2. Психологическое и профессиональное благополучие государственных служащих: монография. Волгоград: Изд-во ФГОУ ВПО ВАГС. 2007. 216 с.
3. Ширяева О. С. Модели психологического благополучия личности в разных по степени экстремальности условиях жизнедеятельности. Психология личности: проблемы и перспективы современных исследований. Петропавловск-Камчатский: Изд-во КамГУ им. Витуса Беринга. 2008. С. 3-21.
4. Kirkcaldy B. Promoting psychological well-being in children and families. London: Palgrave Macmillan. 2015. 315 p.
5. Fava G., Ruini C. Increasing psychological well-being in clinical and educational settings: interventions and cultural contexts. Berlin: Springer, Dordrecht. 2014. 215 p.
6. Wells I. Psychological well-being. NY: Nova science publishers. 2010. 262 p.
7. Селигман М. Новая позитивная психология: научный взгляд на счастье и смысл жизни. М.: София. 2006. 456 с.
8. Weimann J., Knabe A., Schob R. Measuring happiness: the economics of well-being. Cambridge: Mit Press. 2015. 212 p.
9. Андронникова О. О. Психологическое благополучие и здоровье как актуальная потребность современного человека в рамках девикутимизации. Вестник Кемеровского государственного университета. 2016. № 1. С. 72-76.
10. Карапетян Л.В., Глотова Г.А. Детерминанты генезиса и функционирования эмоционально-личностного благополучия // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2018. Т. 7. № 3 (24). С. 304-308.
11. Даниленко О.И. Антиципационная состоятельность как предиктор субъективного благополучия студентов // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2018. Т. 7. № 3 (24). С. 264-268.
12. Голубева Е.В., Истратова О.Н. Опыт отношений в родительской семье как предиктор психологического благополучия молодых людей // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2018. Т. 7. № 2 (23). С. 358-362.
13. Marsh H. W., Nagengast B., Morin A., Parada R., Craven R., Hamilton L. Construct validity of the multidimensional structure of bullying and victimization: An application of exploratory structural equation modeling. Journal of Educational Psychology. 2011. Vol. 103. № 3. P. 701-732.
14. Одинцова М. А. Многоликость «жертвы», или Немного о великой манипуляции: система работы, диагностика, тренинги: учебное

пособие. М.: Флинта: НОУ ВПО «МПЦИ». 2010. 256 с.

15. Полищук Е. С. Психологическое благополучие студенческой молодежи с разным уровнем ролевой виictimности. Психолого-педагогические исследования. 2016. Том 8. № 1. С. 35-44.

16. Gardner S. E., Betts L. R., Stiller J., Coates J. The role of emotion regulation for coping with school-based peer-victimisation in late childhood. Personality and Individual Differences. 2017. Vol. 107. P. 108-113.